

ORTA DOĞU'DA ULUS-DEVLET SORUNU

Burakcan KAZAN¹

İbrahim MAZMAN²

Öz

Orta Doğu, geçmişten günümüze kadar dünyamızda önemli bir yere sahip olmuş bir bölgedir. Bu bölgeyi sadece yer altı zenginliğiyle anmak, bölgenin tarihine karşı büyük bir yanlış olacaktır. Aynı zamanda burası din, devlet vb. gibi alanlarda tarihin sıfır noktası olan bir bölgedir. Bölgenin her anlamda bu kadar büyük önemde olması sosyal bilimciler için büyük bir önem arz etmektedir. Bu makalede, devletin ortaya çıktığı Orta Doğu bölgesinde modern devlet anlayışı olan ulus-devletin neden bölgeyle uyum sorunu yaşadığı fikri tartışılmaktadır. Bu tartışmada ilk olarak Orta Doğu'da daha önce egemen olan güçlerin devleti yönetirken kullandıkları biçimler ele alınmış ve bu güçlerin bölge halkıyla kurduğu bağ ile beraber nasıl bir ortak zeminde buldukları örneklerle açıklanmıştır. Aynı zamanda ulus-devlet fikrinin, Orta Doğu toplumlarıyla yaşadığı hukuksal, fıkırsal, kültürel vb. gibi ayrılıkların bölgenin yönetsel olarak istikrarsızlığa doğru götürdüğü düşüncesi anlatılmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu toplumlarında kimlik düşüncesinde ön plana koyulan dinsel kimlik, ulus-devlet düşüncesiyle zıt oluşu çalışmada ele alınan diğer bir husustur. Bunun nedeni ümmet kimliğinin Orta Doğu toplumları için daha önem arz ettiği fikri çalışmanın ana gövdesini oluşturan önemli bir noktadır. Aşiretlerin ulus-devlet fikriyle rahatça hareket edememesi ve gelenekleriyle bağdaşmaması, Mezghani'nin açıklamalarıyla ele alınmış ve hukuksal bir çerçeve sunulmuştur. Özellikle milliyetçilik kavramının ön planda olduğu ulus-devlet ile aşiretlerin geleneksel olarak gelen ümmet kimliği birbirlerine zıt olduklarına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Orta Doğu'daki devletlerin ulus-devlet fikriyle neden sorunlar yaşadığını, geleneksel devlet yapılarını inceleyerek günümüzdeki sorunların kaynağının anlaşılması amaçlanmaktadır. Çalışmada bilgi toplama yöntemlerinden niteliksel araştırmanın doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu olarak, ulus-devletin Orta Doğu'da devletler için dar bir devlet yönetme anlayışına soktuğu ve aynı zamanda bu durumun toplum tarafından benimsenmeme nedeninin hem hukuksal hem de kültürel geleneklerinden gelen nedenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Devlet, Milliyetçilik, Aşiret.

THE NATION-STATE PROBLEM IN THE MIDDLE EAST

Abstract

The Middle East is a region that has played an important role in our world from the past to the present. It would be a grave mistake to remember this region only for its underground wealth. At the same time, this is a region that is the zero point of history in areas such as religion, state, etc. The fact that the region is so important in every sense is of great importance for social scientists. This article discusses why the nation-

¹ Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, burakcankazan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2708-5740

² Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, ibrahimmazman5@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0564-502X

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

state, which is the modern understanding of the state in the Middle East region where the state emerged, has a problem of compatibility with the region. In this discussion, firstly, the forms used by the previously dominant powers in the Middle East in governing the state are analyzed and how these powers met on a common ground with the connection they established with the people of the region is explained with examples. At the same time, the idea that the legal, intellectual, cultural, etc. differences between the nation-state idea and the Middle Eastern societies have led the region towards administrative instability is explained. In this context, religious identity, which is put at the forefront in the idea of identity in Middle Eastern societies, is another issue discussed in the study. This is because the idea that the identity of the ummah is more important for Middle Eastern societies is an important point that forms the main body of the study. The inability of tribes to move freely with the idea of nation-state and its incompatibility with their traditions is addressed with Mezghani's explanations and a legal framework is presented. In particular, it is pointed out that the nation-state, where the concept of nationalism is at the forefront, and the traditional ummah identity of the tribes are in opposition to each other. The main purpose of this study is to understand why states in the Middle East have problems with the idea of nation-state and the source of today's problems by examining traditional state structures. Document analysis method of qualitative research, one of the methods of information gathering, was used in the study. As a result of the study, it is concluded that the nation-state has led to a narrow understanding of state governance for states in the Middle East, and at the same time, the reason why this situation is not adopted by the society is the reasons coming from both legal and cultural traditions.

Keywords: Middle East, State, Nationalism, Tribe.

Giriş

Orta Doğu coğrafyası hem insanlık hem de uygarlık tarihinin en önemli kesişme noktalarından birisidir. Günümüzde hâlâ dünyanın en hareketli bölgelerinden birisi olan Orta Doğu, yerleşik yaşamın, siyasal güç ve egemenlik biçimlerinin, dinsel kurumların biçimlendiği bir bölgedir. Bölgede çok sayıda uygarlık kurulmuş ve bu uygarlıklar hem dünyayı etkileyen eserler hem de kültürel değerler üretmişlerdir. Kurulan uygarlıkların mirası diğer kültürlerle ve uygarlıkların gelişmesine dayanak oluşturmuş ve insanlığın ortak kültüründe ve değerlerinde önemli bir yer tutmuştur.

Orta Doğu üzerine günümüzde yapılan çalışmaların çok arttığı bir gerçektir ve bu çalışmalar genellikle sorunların kökeninde "dış güçlerin" etkilediği olayların bulunduğu savı üzerinde biçimlenen çalışmalardır. Ancak sorunların kökeninde dış güçlerin yanında gerçekte Orta Doğu'daki devlet geleneği ve ulus-devlet düşüncesinin yeterince buluşamamış olmasının ve bunun sonucunda büyük sorunların ve kamplaşmaların ortaya çıkmasının yattığını görmekteyiz. Ulus-devletin dayandığı milliyetçilik ve laiklik düşünceleri Orta Doğu'da bütün ideolojik ve kültürel yüküyle birlikte geçmişten gelen ümmetçilik ve aşiretçilikle hiç bağdaşmadığı için, bugün de bölgenin sorunları bütün şiddetiyle sürmektedir. Bu çalışmada Orta Doğu'daki devlet gelenekleri incelenerek bölgedeki bugün yaşanan devlet sorunlarının ne olduğunun anlaşılması amaçlandı.

1. Orta Doğu'da Devletin Kökeni

Orta Doğu modern 'devlet' varlığının ve politik örgütlenmesinin kent-devlet biçiminde tasarlandığı birinci merkezdir. Orta Doğu'da kurulan ilk devlet yaklaşık M.Ö 3500-2000 yıllarında kurulan Sümer kent devletiydi. Sümer kent devleti Wittfogel'in kuramsal altyapısını oluşturduğu "sulama" olgusuyla açıklanabilir. Wittfogel'e göre, sulamalı tarım için su yolu kazmak, bu su yolunu korumak ve su taşmalarını engellemek amacıyla denetim yapmak devlet gibi güçlü ve kaynakları yönlendirebilen bir örgütün varlığını gerektirmekteydi (Huot, Thalmann ve Valbelle, 2000, s.76). Mezopotamya ve Mısır gibi ilk uygarlıklar da Nil, Fırat ve Dicle ırmaklarının çevresinde kurulmuşlardır. Nil, Fırat ve Dicle sayesinde sulanan yağışsız coğrafyalarsa, MÖ 500'lere dek sürecek olan Orta Doğu uygarlığının yapılanmasına tanıklık etmişlerdir. Bu dönemde Orta Doğu, özellikle de Fırat ve Dicle'nin ortasında yer alan Mezopotamya, kendine özgü ve yenilikçi bir uygarlığın beşiği olarak, yakınlarındaki başka kültürlerden oldukça öndeydi. Ancak yönetsel olarak Mezopotamya ayrı bir yerel ailenin yönetimindeki beylikler mozaiki olarak bölünmüştü. Bu kent-devletleri, dinsel, politik ve bilimsel eylemlerin yoğunlaştığı birimler olan kentlerin çevresinde gelişen bir toplum prototipi oluşturmuştur (Ateş ve Ünal, 2004, s.22).

Yönetim erkinin her zaman bir bağıllık duygusuyla politik gücü sağlaması da Orta Doğu'da ilk otoriter monarşilerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Thorkild Jacobsen, bu dönemi "ilkel demokrasiden mutlakiyet rejimine geçiş" biçiminde tanımlamaktadır (Ateş ve Ünal, 2004, ss.22-23). Jacobsen'e göre, ilk olarak, özgür insanlar belli geçici bunalım evrelerinde, sözcüleri su baskını ya da kargaşa durumunda, güçlükleri aşmak için otoritenin bir bölümünü sürekli olarak özel bir kişiye, bir rahibe ya da krala aktarmaktaydılar. Birtakım hırslı krallar, geçici bir süreliğine almış oldukları erki korumaya yöneldiler ve böylece yasal ve yönetsel otoritenin kalıtsal sahipleri ve devletin en önemli ekonomik yapısı olan kentin ana tapınağının yöneticileri durumuna geldiler (Huot, Thalmann ve Valbelle, 2000, s.75).

Mezopotamya uygarlığının oluşumunda daha sonra Orta Doğu toplumlarını da biçimlendirecek iki önemli etken rol aldı: din ve imparatorluk. İlk kentler, küçük köy toplumlarının, tanrılara hizmet için ortak bir teslimiyete dayalı tapınak toplumları olarak bütünleşmesiyle oluştu (Lapidus, 2005: s.30). Sümerlerden sonra Mezopotamya'da Akadlar, Asurlar, Babiller ve Anadolu'da

Hitit devleti kurulmuştur. Aynı dönemde bir akarsu vadisi olan, Nil çevresinde peş peşe kurulan Mısır devletleri de Orta Doğu'nun uygarlık tarihinin bir parçasıdır. Mezopotamya bölgesindeki zenginliğin, bir nedeni burada ağaç, taş ve değerli yer altı ve yer üstü kaynaklarının olmamasıdır. Bu durum bölgede yaşayan insanların ürettiği tahıla karşılık bu maddeleri elde etmeye çalışmasına neden olmuştur. Mezopotamya bölgesinde bol tarım ürünlerinin artan ticareti sonucunda tüccar sınıfının varlık düzeyi artmış ve bölge gelişmiştir (Sander, 2011, ss.33-34).

Pers-Roma imparatorluklarının egemenlik çekişmelerinin sürdüğü dönemde, güneybatı Asya haritası ve kuzeydoğu Afrika coğrafyası da Roma, Makedonya ve Pers imparatorluklarının egemenlikleri altına girmeden uzun zaman önce, güçlü sınırdışları yüzünden asimile olan geçmiş Orta Doğu kültürleri ve imparatorlukları zamanındakinden çok farklıydı. Hristiyanlık döneminin başlangıcına kadar, varlığını sürdüren geçmiş kültürlerden, eski öz kimliğinin çoğu yönünü ve dilini koruyarak kalan bir tanesi kuşkusuz Mısır devletleriydi (Lewis, 2006, ss.23-24). Mezopotamya bölgesi ayrı devletlere bölünmüş ve bölge politik dengesizlikle boğuşurken, Mısır'da bulunan kent-devletler de herhangi bir dağınıklık görülmemektedir. Nil akarsuyunu saran geniş ve aşılması güç çöl bölgesi, dışarıdan gelecek güçlerin ve konargöçer halkların Nil'i ele geçirmesini engelleyerek, bu bölgede politik düzenin sürmesini kolaylaştırmıştır (Sander, 2011, s.34).

2. Orta Doğu'da Devlet Biçimleri

İrmak yanlarındaki verimli topraklar üzerinde yaşanan göçler ve savaşlar karşısında düzen ve oturmışluk arayışı sonucunda devlet kurumunun bu arkaik biçimi, "otokrasi" (mutlak monarşi) niteliği elde etmiştir. Devlete halkın bütünüyle boyun eğmesi ve bir ailenin devlete egemenliği otokrasinin başlıca özellikleridir. Bu devlet biçimi "arkaik Orta Doğu devleti" olarak dinsel alanı da eline geçirerek, "Tanrı Kral" adı altında yönetimi ve din alanlarını tek potada eritmiştir (Childe, 2007, s.117). Kendisine bağlı bir askeri güçle devleti çevrelemiştir.

Batı Avrupalıların keskin Doğu-Batı ayrımı Eski Yunanlılar ve Persliler arasındaki savaşlarda ortaya çıkar. Otokrat Pers Devleti ve demokratik Atinalılar karşı karşıya geldiğinde siyasal düzenlerinin birbirlerinden ayrı olduğunu anladılar. Yunan-Pers savaşlarının bitmesinden sonra Yunanlar Perslilerden ve diğer Doğulu kültürlerden etkilenmeyi sürdürmüştür ve Büyük İskender Persleri yendiğinde Perslerin birçok düşüncesini, kurumunu ve yönetim biçimini de benimmiş ve

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

kendi Helen kültürünü de Pers kültürüyle kaynaştırmayı tasarlamıştır. Amaçladığı bu kültürel kaynaşma, Roma Orta Doğu da egemen olduğunda gerçekleşmiştir. Roma İmparatorluğu Akdeniz dünyasında yaşayan bütün halkları egemenliği altında birleştirmiş ve aynı zamanda ticaret ve halklar ve görenekler arasındaki kültürel alışverişi canlandırmıştır.

Eski Yunan toplumunda yaşayanlar özgürlüklerine önem veren erdemli insanlar olarak kendilerini betimlemişlerdir. Kent devleti, yani *polisler* yurttaşlık haklarının ve yükümlülüklerinin bilincinde olan ve baskıya karşı çıkan özgür insanlardan oluşmuştur. Öte yandan, Yunanlılara göre Pers İmparatorluğu tartışmasız bir gücü elinde bulunduran "despotların" yönettiği ve insanları köle olarak gören bir devlettir. Pers toplumu, yöneten ve yönetilen arasında kapanmaz büyük bir uçurumun olduğu, katı bir hiyerarşik yapının olduğu ve durağan bir toplum olarak karşımıza çıkarmıştır.

Altıncı yüzyıldaki Pers devletine İslamiyet'ten sonra gelen demokratikleşme Pers devletinin aristokratik köklerine büyük bir darbe indirmiştir. Yedinci yüzyılın başlarında Müslüman Arapların İran'a doğru yayılma politikası yüzünden İran merkezi otoritesi çözülmeye başlamıştır. İbn Haldun'un Mukaddime eserinde Araplar ve onların hem siyasal hem toplumsal yaşamıyla ilgili saptamaları dikkat çekicidir. Haldun Araplar için "Arapların istila ettiği memleketler derhal harap olur", "Araplar mülk ve siyasetten en uzak olan bir kavimdir" demiştir. Aynı zamanda Haldun sözlerine şunları da eklemiştir:

Araplar, kanunları uygulama, halkı zarar ve ziyandan menetme, insanların yekdiğerine karşı saldırılarını önleme hususuna önem vermezler. Bütün düşünceleri, yağma veya ağır vergilerle halkın mallarını elinden almaktan ibarettir. Bu husustaki maksatlarına ulaşip istediklerini elde ettiler mi, bunun ötesinde olan halkın hallerini düzeltmek, maslahatlarına bakmak ve bozuk maksatlar peşinde koşan kimseleri kahretmek gibi işlere bakmazlar. Menfaat sağlamaya, vergi toplamaya, toplanan vergilerle gelirlerini artırmaya düşkün olduklarından sık sık mali cezalar tayin ederler. Nitekim bu onların adetleridir. (Haldun, 2007, s.365)

İslamiyet'in 7. ve 8. yüzyıllarda şiddetli bir biçimde yayılması Orta Doğu kültürleriyle yüzleşmesini birlikte getirmişti. İlk başlarda politik kurumsallaşmasını bitirmemiş emirlik konumundaki siyasal bir otoriteyken, bu durum zamanla kan bağına bağlı akrabalık ilişkilerinin, iç savaşların etkisiyle siyasal kurumlaşmasını bitirip "mülk-devlet" statüsü elde ettiğini İbn Haldun açıklamaktadır (Haldun, 2007, ss.418-430). Bu devlet kurumsallaşması sürecinde gerek Emevi devleti gerek de Abbasi devleti, otokratik devlet düzeninin bir uygulaması anlamında, Orta Doğu-Pers politik anlayışına yakın oldular.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

On birinci yüzyılda Selçuklu Sultanlığının ve 13. yüzyılda daha sağlam biçimde Moğol İlhanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, orta ve doğu İslam ülkelerinde yeni bir sosyopolitik örgütlenme modeli gelişti. Buna "Türk-İran" modeli adı verildi. Bu terim, 11. yüzyılda ortaya çıkan Gazneli ve Selçuklu devlet yapıları için kullanılmaktaydı. Türk askeri gücüne ve çoğu İranlıların soyundan gelen sivil yöneticilere dayanan bu devletler, Sasanilerin siyaset ve hükümet mirasını yüceltip canlandırmıştı (Kunt, 2011, s.230).

İran'a yerleşen Safeviler Türk-İran devlet modeline göre davranırken, Osmanlılar Anadolu ve Avrupa'da yaşayanlardan askeri ve sivil görevliler oluşturmak gibi bir görev üstlenmiştir. Osmanlılarda Türklerden oluşan ordu ve İranlı yönetim arasındaki etnik işleyiş ayrımı, eski Türk-İran devlet modeli şekliyle gerçekleşmemiştir. Ancak Osmanlı bürokrasisindeki kâtipler hem kayıt tutmada hem de edebi çalışmalarda Fars geleneklerinin korumaya özen göstermişlerdir. Osmanlı'nın topraklarının büyümeye başladığı dönemlerde Anadolu ve Balkanlardaki Türkçe resmi dil haline geldi ayrıca tarih yazımı, edebiyat çalışmaları yavaş yavaş Farsça egemenliğinden çıkıp Türkçe tercih edilir olmuştur (Kunt, 2011, s.235).

Osmanlı beyliğinin ilk kurulmaya başladığı dönemler Anadolu Selçuklu iktidarının artık bittiği ve bununla birlikte İlhanlı egemenliğinin etkili olduğu son derece düzensiz yıllara denk gelmektedir. Bu konuda sözlü kültürümüze dayanan destanlar ve öyküler kanıt olarak gösterilebilir. Her ne kadar bu konuda bilim adamları ayrı görüşler ortaya koysalar da ve gerçek konusunda tartışmalar olsa da Emecen'e (2005) göre, Osmanlı kaynakları üzerine ilk kronikler Oğuz-Türkmen geleneğini ortaya koymuş ve beyliğin haklı zeminini bu etnik yapıda aramışlardır. Ona göre İslami geleneğin iyice yerleştiği bir dönemde yazılan bu eserlerin Türklüğü öne çıkararak yazılmış olması yanlış bilgi olasılığını çürütmektedir (Emecen, 2005, ss.151-160).

Osmanlı, kendinden önceki Türk devletlerinin politik, askeri, yönetimle ilgili ve toplumsal yaşamındaki kültür mirasını almıştır. Özellikle Anadolu Selçuklu ve İlhanlı Devleti'yle ilgili kuruluş ve yasaklar Osmanlılar için belli başlı örnekleri oluşturmuştur (Ünal, 2002, s.17). Osmanlı Beyliğinin daha sonra imparatorluk düzeyine ulaşmasında gerçekten de bu miras çok etkili olmuştur. Daha önceki yönetim düzeni süzgeçten geçirilerek iyi olanlar kullanılmış, kötüler bir yana bırakılmıştır. Buna en iyi örnek olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'nin hizmetine geçen devlet adamları gösterilebilir.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

Osmanlı ve onun siyasal düzeni ve devlet kavramının kökleri toprak politikasına dayalıdır. Bu toprak düzeni sayesinde Osmanlı, köylüleri ve toprağı doğrudan denetlemeyi hedeflemiştir. Bu düzen baskıcı yönetimin asker ve parasal gereksinimlerini karşılayacak biçimde genişletilmiş ve devletin tek kaygısı tımar gelirlerinin sürekliliğini sağlamak olmuştur. Bu, ayrıca, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüleri devletin denetlemesini sağlamıştır. İnalçık'a (2003) göre, özgün Osmanlı eyaletlerinde geçerli olan bu düzen orduyu orta çağ ekonomisi gereğince ayakta tutabilme kaygısından doğmuş ve imparatorluğun eyalet yöntemiyle finansal, toplumsal ve tarımsal politikalarını biçimlendirmiştir (İnalçık, 2003, s.111). Bu politikaların amacı devletin askeri gereksinimlerini karşılamaktır.

Osmanlı İmparatorluğu Orta Doğu'daki egemen devlet felsefesine uygun olacak ve klasik İslam halifeliğinde olduğu gibi, hükümetin örgütlenmesi, organları ve işlevleri; egemenlik ve uygulamanın geçerliliği üzerine dayanmıştır. Bu geçerliliğin ana ilkesiyse adalettir. Orta Doğu devletlerinde hükümetin en önemli işlevi bu adaletin sağlanması olmuştur. Hükümdarın belli zamanlarda doğrudan katılımıyla kurulan yüce divan Orta Doğu devletlerinde en önemli hükümet basamağı olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Divân-i Hümayunu hükümet işlerinin yanında, yüce mahkeme işlevi de görüyordu. Orta Doğu devlet ve adalet anlayışına uyumlu bu kurum İran'da Sasanilerden beri önemini korumuştur. Osmanlıdaki uygulamasına en yakın örnek Selçuklu Anadolu'sunda görülmüştür (İnalçık, 2003, s.94).

Osmanlı İmparatorluğu Orta Doğu-Pers-Arap siyasal düzenlerinin geleneğinden hareketle kendisini biçimlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu patrimonyal, merkeziyetçi ve bürokratik bir devlettir. Patrimonyal hükümdarlar otoritesini, memleketi ve halkı atalarından kalmış bir mülk olarak algılar ve toprak ve halk arasında, doğrudan kendi denetimleri dışında başka hiçbir otorite tanımazlar. Osmanlı hükümdarları topraklarına kattıkları bölgelerde feodal güçlere ve kurumları çabucak ortadan kaldırmış ya da feodal aileleri öz tımar düzeni içerisinde denetim altında tutmuştur (İnalçık, 2015, s.218). Osmanlı ailesine verilen egemenlik hakları 20. yüzyılın başına değin geçerli kalmıştır. Yenileme ve azınlıkların temsil edilmesi gibi girişimlere karşın Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı yenilgisiyle gerileme sürecinin ardından, yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmasıyla tarih sahnesinden çekilmiştir.

3. Ulus-Devlet Yönetim Biçimi

Çağdaş devlet, ulus-devlettir. Ulus-devletin yapı-taşı 1648 yılında imzalanan Westfalya Barış Antlaşması'dır. Westfalya antlaşmasıyla devletler karşılıklı olarak birbirlerinden iç işlerine karışmama sözünü vermekteydi. Her devlet kendi içinde özgür ve özerktir. İster büyük ister küçük hangi devlet olursa olsun bir devlet bir başkasının yurttaşlarıyla ilgili sorunlarına karışmamaktadır. Buna göre devletler, aralarındaki ilişkilerin sürdürülmesi amacıyla belirlenmiş bir hukuk mekanizması geliştirecekler, bu devletlerarası hukuk devletlerin özne olarak tüzel kişiliğini onaylayacaktır. Westfalya'nın önemi devleti kendi halkı üzerinde tek yetkili olarak belirlemesi ve dış devletlerce bütün bireylerin temsilinden yalnızca, devletin sorumlu tutmasıdır (Keyder, 2018).

Ulus-devletin ana felsefesi milliyetçiliktir. Milliyetçiliğin ortaya çıkması ulus devletlerle aynı döneme denk gelmektedir (Talas, 2008, s.99). Amerika ve Fransız devrimleri ulus-devleti ortaya çıkaran gelişmelerdir. Artık ulus-devlet, benimsenen bir kavram haline gelmiştir. İktidarın merkezileşmesi, kültürün standartlaşması, ekonominin bütünleşmesi ve yasal eşitliğin sağlanması yoluyla başarılmıştır. Buna göre devlet, merkezileşerek yasal eşitliği, ekonomik bütünleşmeyi sağlamaya çalışarak, yurttaşlığa toplumsal ve siyasal boyutlar katmıştır (Sarıbay, 2000, s.213 akt. Talas, 2008, s.94).

Ulus-devlet ve milliyetçilik arasındaki birliktelik tek yanlı değildir. Bu birliktelik ortak bir belirleyicilik çevresinde biçimlenmiştir. Ulus-devletin bir ulus kurmaya ve halkına bir toplumsal bağlılık duygusu edindirmeye çalışması anlamında, eş kültür ve değerler yaratma isteği, milliyetçiliğe neden olurken, milliyetçilik de ulus-devleti meydana getirecek etkenlere sahiptir. Milliyetçiliğin, ulus-devlete köken miti sağlaması bu karşılıklı ilişkideki belirleyiciliği göstermektedir (Karakas, 2000, s.45). Ancak milliyetçiliğin, ulus-devlet ile olan karşılıklı ilişkisi dünya ölçeğindeki her ülkede aynı biçimde gelişmemiştir. Örneğin, özellikle Avrupa'da milliyetçilik, uluslaşma ve ulus-devlet evrelerinin ardı sıra gelirken, Almanya ve İtalya gibi ülkelerdeyse, ulus-devlet olgusundan daha önce ortaya çıkmıştır. Sömürge ülkelerindeyse, ulus-devletin kurulumuna yönelik olumlu yönde bir etkisi olmuştur. Sömürge olmuş ya da yabancı işgali görmüş ülkeler milliyetçilik aracılığıyla ulus-devletlerine kavuşmuşlardır (Aydın, 1993, ss.76-77).

4. Orta Doğu'da Ulus-Devlet Sorunu

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında ulus-devletlerin en güçlü politik örgütlenme olduklarını herkes görmüştür. Ulus-devletler gitgide güçlenerek dış dünyaya açıldıklarında evrensel bir düzenin oluşmasına yapı-taşları konumlarıyla ciddi yardımlar yapmışlardır. Ancak küreselleşme sonrası ulus-devletlerin güçlerini yitirdiği ve uluslararası düzende devlet dışı aktörlerin baş gösterdiği konuşulmuş, milliyetçilik, etnisite ve dini toplum, üniter yapı, vb. gibi kavramların yerini çok ulusluluk, küreselleşme, yerelleşme ve yerinden yönetim gibi kavramlara bıraktığı konusu gündeme gelmiştir. Bunun nedenini üç başlıkta toplayabiliriz. Birincisi, ulusal devlet oluşturabilecek güçteki toplulukların sınırına yaklaşılmış olması, ikinci de soğuk savaş sonrası oluşmuş blokların, savaş sonrası ulusal devletlerin hem konumunu hem de saygınlığını yıpratmasıdır. Üçüncü ve son olarak da sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sonucunda oluşan yeni devletlerin çoğunlukla ulusal devlet niteliğinde olmamaları ulusal devlet konumunu geriletmiştir (Yılmaz ve Akbulut, 2016, s.74; Altun, 2016, s.153).

Sharabi'de, Orta Doğu'nun kapitalizmle birleşme sürecinde geçirdiği dönüşümlerin geleneksel kültürel yapılar üzerindeki etkilerini çözümlenmiştir. Sharabi'ye (1988) göre Arap toplumu geleneksel olarak patrimonial yapıdadır. Toplumun en küçük parçası olan aileden başlamak üzere bütün toplum güçlü bir lider ve ona tartışmasız bir biçimde boyun eğen üyelerden oluşmaktadır. Sharabi toplumun siyasal örgütlenmesini geleneksel bir aileye benzeterek, geri kalanları baba figürü çevresinde hiyerarşik olarak dizmiştir. Babanın kesin otoritesi ve cezalandırma gücünün olduğu aile yapısı toplumsal hiyerarşiyi sürekli olarak yeniden üretmektedir. Kişilerin bağlılıkları öncelikle ailelerine, sonrasında ailelerinin bağlı olduğu kabile ya da aşiret tipi yapılarıdır. Bu nedenle Arap toplumlarında ulus gibi üst bağlılıklar yerine herkesin kendi ailesine ya da kabilesine öncelik verdiği hizipçilik yaygındır (Sharabi, 1988, s.28).

Karpat'a (2001, s.49) göre gerek teritoryal devlet gerek Batı'nın anladığı ulus-devlet fikrinin her ikisi de görünüş olarak başarılı bir biçimde benimsenmelerine rağmen, Orta Doğu bölgesinin tarihsel deneyimi, siyasal kültürü ve cemaat anlayışına yabancı kaldığından dolayı bölgede vatandaşlık konusundan çeşitlik sorunlar yaşanmaktadır. Ulus temeline dayalı özgürlüğünün farkında ve sorumluluğunu olan ayrıca bunların koruyucu olan otorite olarak devleti gören bir vatandaşlık, Orta Doğu Arap toplumlarında "ümme kimliği" altında geçerli olduğunu söylemek oldukça güçtür. Arap siyasal düşüncesinde devletin pek öyle yüksek bir yerinin bulunmadığı göze

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

çarpmaktadır. Mısır, Suriye, Irak, Lübnan ve Ürdün'ü inceleyen Morroe Berger'in (1964, ss.272-273) aktarımına göre "Yakındoğu'da yurttaşlık ruhunu topluma aşılacak hiçbir kurum" bulunmamaktaydı.

Osmanlı devlet geleneğinin üç bileşeninin, ardıl devletlerin yapı ve davranışlarını etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bileşenler şunlardır:

1-) Ulus-devlet geleneğinin bulunmaması: Osmanlı sonrası kurulan devletler içerisinde en kolay ulus-devlete geçen ülke Türkiye'dir. Bu başarıda Türkiye'nin bir bağımsızlık savaşı sonunda kurulmuş olması ve Mustafa Kemal gibi akıllı bir liderinin bulunmasının büyük payı vardır. Bagdat Korany (1987), Arap ulus-devletlerinin kuruluşu ve sınırlarının çizilmesiyle ilgili görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: "Arap devletlerinin sınırları çizilirken dış faktörler belirleyici olmuştur... Günümüz Orta Doğusundaki sınırlar, dolayısıyla modern Orta Doğu devlet sisteminin tamamı, bu manda döneminin ürünleridir. Bu devletler sistemi, 'yabancı' kökenlerinden ötürü, uygulamada iki sorunla karşı karşıya kalacaktır: Sistemin kurumlaşması sırasında ülke içi gerginlikler ve devletler sistemi kurulduktan sonra çıkan toprak uyuşmazlıkları." (Korany, 1987, ss.48-62)

Ulus-devlet, Arap dünyasının hiçbir ülkesinde Türkiye'deki gibi tam anlamıyla yasallaştırılmamıştır. Ulus-devlet Arap dünyasında üç koldan saldırıya uğramaktadır. Bunlar Arap milliyetçiliği, İslam ve ülke içi etnik grupların ya da mezheplerin yarattığı bölünmelerdir. Arap ulus-devletlerini zora sokan en önemli sorunlardan birisinin kaynağı İslam'dır. Vatikiotis bu konu için şunları söyler: "İslam ile milliyetçilik karşılıklı birbirini dışarıda bırakan terimlerdir. Belirli bir coğrafyayla tanımlanmış, ulusal bir gruba yapıcı bir bağlılık olan milliyetçilik İslam'la bağdaşmaz, çünkü İslam'a göre, devlet etnik veya coğrafi temelde tanımlanamaz, bizzat kendisi ideolojik ve dinsel niteliktedir." (Vatikiotis, 2017, s.51)

2-) Siyasal gücü yoğunlaştırma ve genişletme kapasitesi: Siyasal iktidarın küçük ve dağınık olduğu feodal devletlerin tersine, Osmanlı Devleti gibi bürokratik imparatorluklarda, topluma nüfuz etme, kaynak toplama ve düzenleme getirme gücü olan iktidar merkezde yoğunlaşmıştır. Bürokratik imparatorlukların özerk devlet aygıtları, siyasal iktidarı kendi ellerinde yoğunlaştırma ve genişletme açısından feodal sistemlerden daha büyük bir kapasiteye sahiptir. Yerleşik sınıf çıkarlarının etkisi altında olmayan söz konusu devlet aygıtları, ülkelerinin ekonomik ve toplumsal çağdaşlaşması için siyasal iktidarı daha büyük rahatlıkla kullanabilirler (Özbudun, 2000, s.203).

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

3-) Temsili kurumların yokluğu: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve imparatorluk topraklarında kurulan yeni devletlerde siyasal iktidarın yoğunlaştırılmasını ve genişletilmesini sağlayan etmenler birleşimi, iktidarın dağıtılmasını, demokratik kurumların gelişmesini güçleştirmektedir. Batı Avrupa'daki modern demokrasilerinin doğup gelişmesinin köklerinin, Orta Çağ feodal geleneklerine uzandığı belirtilir, Batı Avrupa feodalizmi, görece güçsüz merkezi otorite ve kurumsallaşmış yerel iktidar merkezleri arasındaki yasal olarak tanımlanmış, karşılıklı bağlayıcılığı olan bir güçler ayrılığına dayanıyordu. Avrupa Orta Çağ'daki bu toplumsal ve siyasal çoğulculuktan, kısa bir kesinti dönemi dışında, anayasal düzene, hukuk devletine ve modern temsil kurumlarına doğru bir evrim geçirdi (Özbudun, 2000, s.204).

Orta Doğu, Arap-Pers ve Osmanlı devlet biçiminde etnik ve dinsel ayrışmalar üzerinde bir devlet ve kimlik yaratıldığında bu topluluklar üst kimliğin altında kendi varlıklarını betimlemişlerdir (Mazman, 2014, s.491). Çağdaş zamanlarda ulus-devlet kimliği içerisinde bu üst kimlik "seküler" ya da "laik" yurttaşlık çerçevesinde tanımlandı. Laiklik devletin ve devletin etki alanı olan kamusal alanın herhangi dinsel bir ilkeye göre değil, herkesçe paylaşılabilir, bilinebilir egemenlik ve yasallık ilkelerine göre düzenlenmesine dayanmaktadır.

Modern ulus-devletin oluşumunda toplumsal olarak insanları bir arada tutan kültür, gelenek, görenek gibi değerlerin üretilmesinde dinin yerini artık milliyetçilik almıştır. Orta Doğu toplumlarının Batı toplumlarından farklı olarak dinsel yaşantısı baskın olduğundan, dinsel bağlılıklar milliyetçilikle eş değerde etkin olmuştur. Orta Doğu'da etnik kimlik temelinde karşı karşıya gelen bölgeler dikkat çekmektedir.

Modern zamanlarda ulus devlet kimliği içerisinde bu üst kimlik sekülerizm veya laiklik prensibi içerisinde tanımlanmaya çalışıldı. Oysaki sekülerizm prensibi teorik anlamda devletin ve devletin etki alanını kapsayan kamusal alanın herhangi bir dini prensibe göre değil, herkesçe paylaşılabilir, bilinebilir egemenlik ve meşruiyet prensiplerine göre düzenlenmesi prensibine dayanmaktadır. İslam dini gibi Orta Doğu'da yaygın bütün etnisite ve diğer dinler özel alan yani bireyin kendi kişisel seçim ve iradesini ilgilendiren ve aile fertlerinin hane içerisindeki özel ilişkileri içerisinde kök salmış durumdadır. Dolayısıyla formal ve kamusal alanı daha çok ilgilendiren ulus devlet ve sekülerizm kavramları birey ve aile ilişkileri alanı içinde bulunan dini ve etnik kimlik tanımlamaları için dar bir kapsamda bulunmaktadır. (Mazman, 2014, s.491)

Orta Doğu'da yaşayan bir kişi kendisini tanıtırken, genellikle etnik kökeni, doğduğu yer ve dinsel kimliğiyle tanımlama yapmaktadır. Ancak milliyetçi görüş bu tanımlama yerine kişinin içinde yaşadığı ülkeyle yapılan açıklamayı kabul etmektedir. Bu nedenle dolayı Doğu'da farklı türden kimlikler iç içe geçmişken Batı'da bu durum daha basittir. Batı'da kişilerin ortak ulusal değerleri ön

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

plandadır ve dinsel yaşamın kişisel alanda kalması başarılmıştır. Ancak Doğu toplumları geleneksel olarak özünde dinin olduğu yönetimlerle yönetildiği için dini kişisel alana itmemiştir. Sonuç olarak, milliyetçiliğin dinin açtığı alana girmesi Batı'da gerçekleşebilmesine karşın, Doğu toplumlarında bu o kadar olanaklı olmamıştır.

Orta Doğu toplumlarının uluslaşması yolundaki bir diğer engeli, tarihi boyunca farklı etnisite ve dini cemaatlerin her birinin bu süreç boyunca ayrı ayrı siyasi örgütlenme tarzlarının olmayışıdır. İbrahim Kafesoğlu "Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri" isimli kitabında ulusu şu şekilde tanımlamıştır, "topluluk bütünü'nün tamamlılık ve ahengini sağlayan, orijinal müesseselerini yaratan ve yaşatan duygu ve kültür birliğinin kaynağı olan milli kültür unsurları bakımından, kendisini oluşturan fertleri arasında iştirak bulunan bir sosyal birlik" (Kafesoğlu, 1999, s.200). Bu tanımlamadan geçmişle olan bağların bugün için ulus-devlet oluşturmaya yetmediği sonucunu çıkarabiliriz (Coşgun ve Zarplı, 2015, s.194).

Bölgenin sosyokültürel yapısı; güçler birliğini gözeten, toplumsal sözleşmeye değil, toplumsal uzlaşmaya dayanan özelliğiyle Batı'dan farklı bir yurttaşlık anlayışı yaratmıştır (Mahçupyan, 1998, s.48). Toplumsal yapının dayandığı feodal düzen ya da aşiret düzeni ataerkil yönetim biçimini yaratmıştır. Ataerkil, düşünce yapısının gerçekliği; maddesel değil düşünsel ve yüce bir kaynaktan arayan niteliği, eleştirilemez ve denetlenemez rehberlere dayanmaktadır. Bu yapılanmanın İslam anlayışıyla bütünüyle örtüşmesi buna karşın sanayileşme, uluslaşma ya da başka bir gelişmeyle kırılmamış olması, dini toplumsal bir kurum olarak belirleyici konuma taşımış ve siyasal yapılanmayı cemaat ve aşiretlere göre biçimlendirmiştir.

Bölgelere göre değişmekle birlikte Orta Doğu'da insanlar az ya da çok kendilerini bağlı oldukları aşiretlere göre tanımlamaktadırlar. Bölgede aşiret düzeni; kendi yasasını ve toplumsal yaşam biçimini geçmişteki biçimiyle büyük ölçüde sürdürebilmektedir. Aşiret yapısı mikro milliyetçiliğin dayandığı etnik temelden daha küçük ve parçalayıcı yönüyle küçük coğrafyalarda kendi derebeylerini yaratmıştır. Aşiretler arasındaki ilişki çoğunlukla eşitler arasındadır, uzlaşıya dayanır ve hiyerarşiktir. Bu yapı özgür bireysel seçimlerin anlam kazandığı demokrasi anlayışla bağdaşmamaktadır. Bu yapının değiştirilememesinde, sanayi toplumlarında oluşan toplumsal ve ekonomik katmanların, sınıfsal ve bireysel bilincin bölgede yeterince güçlü olmamasının büyük etkisi vardır. Ayrıca, aşiret yapılanması ve aşiretler arasında birliktelik merkezi yönetimlerin başlıca dayanağıdır.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

Aşiretler tarihsel olarak imparatorluk altında daha rahat hareket etmektedirler, çünkü imparatorluk aşiretçilikle, cemaatçilikle ve dincilikle uzlaşabilir. Osmanlı'daki geleneksel ümmet anlayışı ve günümüz ulusu arasındaki farkları açıklamak bu noktada önemlidir.

Birincinin cemaatçi ve dinsel olmasına karşılık, ikinci siyasidir. Birinin devlet-üstü veya devlet-dışı olmasına karşılık diğeri devletten ayrılamaz. Birinin evrensel ve ekümenik olduğundan ötürü tarih-üstü olmasına ve sınırlı bir toprak parçasına sahip olmamasına karşılık, diğeri salt tarihsel-olumsal bir olaydır ve bir toprak parçasıyla birlikte olmaksızın düşünülemez. Biri efsanevidir, diğeri gerçektir. Biri, aşkın ve ezeli-ebedidir, diğeri insani ve fiilen var olan bir şeydir. İlkinin hukuki bir ifadesinin olmamasına karşılık diğeri hukukla ifade edilir ve onu ifade etmek için kullanılan kelime doğru olarak, ulusallık 'tır. (Mezghani, 2015, ss.159-160)

Ulus-devletlerin kurulmasına bağlı olarak ulus düşüncesi "ulusçuluk çağı" diye adlandırılan 19 ve 20. yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamıştır. Bir devlete sahip olma hakkı, kendiliğinden bir ulus olma hakkını içermektedir. Ulus olma, egemenliğin bir göstergesidir. İslam dünyası Avrupa'yla temas sonucu ve önce kendisine dıştan bir veri olarak ulusallıkla tanışmıştır. Akdeniz limanlarına yerleşmiş olan Avrupalı tüccarlar artık kendilerini tanımlarken dinsel aidiyetlerini kullanmamaktaydılar. Onlar artık yurttaşları oldukları bir devletin uyruklarıydılar (Mezghani, 2015, ss.160-161).

Osmanlı'nın geride bıraktığı cemaatimsi etnik ve dinsel yapılar, yer aldığı ülkelerdeki egemenlik biçimini tanımlayan ulus-devlet kavramının dışında, devletin sınırlarını gösteren kamusal alanı aşan, özel seçimleri ve aile içerisindeki ilişkilerin biçimlendirdiği özel alandaki kimlik ve üyelik ilişkilerini daha yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda Orta Doğu'da günümüz de hem toplumsal hem de siyasal hareketlerin odağı olan kimlik sorunlarının kökleştiği özel alan ve bu alanın ortaya çıkardığı yasallık sorunu, ulus-devletin gelişimini kısıtlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Orta Doğu coğrafyasındaki hem toplumsal hem de siyasal hareketlerin ulus-devlet projesinin kapsadığı geçerlilik ve egemenlik alanının yetersiz kalmasının gerekçeleri ele alınmıştır. Uygarlık tarihinin en varlıklı bölgelerinden birisi olan bu coğrafya devlet kavramının ilk geliştiği yer olarak da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bölgede yer alan devletler hem göç hem de savaşlar nedeniyle, devletin koşulsuz tekerliğine dayanan otokrasi (mutlak monarşi) biçiminde kendini korumuş, bu yönetim biçimi olarak Pers, Arap ve Osmanlı'ya kadar ayrı biçimlerde de olsa sürmüştür.

Otokrasi anlayışında yönetimin bir aileye verilmesi sonucunda devletin içinde yer alan dinsel ve etnik topluluklar devletlerine doğrudan bağlı olmakla yükümlüydüler. Çağdaşlaşma sürecinin gerektirdiği temsil ilkesinin Osmanlı'ya getirilişi imparatorluk içerisinde hem egemenlik hem de geçerlilik tartışmalarını başlatmış ve siyasal düzen içerisinde sorunlara neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılan Osmanlı İmparatorluğu yerine, bölgede Orta Doğu halklarına söz verilmiş olan bir Arap Devleti kurulamamış, ama irili ufaklı çok sayıda devletin kurulup, İngiliz ve Fransız manda yönetimleri altında toplanmış olmaları Orta Doğu'nun günümüzdeki karışıklığının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Orta Doğu devlet geleneğinin ve Arap coğrafyasını yaklaşık 400 yıl egemenliği altında tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun gerisinde bıraktığı topluluk türünden etnik ve dinsel yapılar, içinde yer aldıkları ülkelerdeki yönetim biçimini tanımlayan "ulus-devlet" kavramından artakalan öğeler olarak uzak düşmektedir. Bu küçük topluluklar hâlâ özel alandaki kişisel seçimlerin ve aile-ev ilişkilerinin biçimlendirdiği mikro-kimlik ve bağımlılık ilişkilerini dikkate almaktadır. Bu anlamda Orta Doğu'da güncel toplumsal ve siyasal hareketlerin odak noktası kimlik sorunlarının kök saldıği özel alan ve bu alana dayalı bir geçerlilik sorunu olmayı sürdürdüğü ölçüde, kamusal alanın egemenlik ilişkilerini tanımlayan ulus-devletin etki gücünü daraltmaktadır.

Kaynakça

- Altun, A. (2016). Küreselleşme çağında milliyetçilik ve ulus-devlet. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(3), 145-160.
- Ateş, H., & Ünal, S. (2004). Devletin doğduğu yer: Antik çağ Ortadoğusu'nda idari hayat. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 21-42.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve milliyetçilik*. Gündoğan Yayınları.
- Berger, M. (1964). *The Arab world today*. Doubleday Anchor.
- Childe, G. (2007). *Tarihte neler oldu* (A. Şenel & M. Tunçay, Çev.). 4. baskı. Kırmızı Yayınları.
- Coşgun, M., & Zarplı, Ç. (2015). Ortadoğu'da uluslaşma sorunu üzerine bir deneme: Modernlik. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 188-198.
- Emecen, F. (2005). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu beylikler dünyası* (3. baskı). Kitabevi.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

- Haldun, İ. (2007). *Mukaddime I* (S. Uludağ, Haz.). (5. baskı). Dergâh Yayınları.
- Huot, J., Thalmann, J., & Valbelle, D. (2000). *Kentlerin doğuşu* (A. B. Girgin, Çev.). (1. baskı). İmge Kitabevi.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ 1300-1600* (R. Sezer, Çev.). (1. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). *Devlet-i aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-1* (55. baskı). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk milliyetçiliğinin meseleleri*. Ötüken Yayınları.
- Karakaş, M. (2000). *Türk ulusçuluğunun inşası*. Vadi Yayınları.
- Karpat, K. (2001). *Orta Doğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk* (R. Boztemur, Çev.). İmge Yayınları.
- Korany, B. (1987). Alien and besieged yet here to stay: The contradictions of the Arab territorial state. In G. Salame (Ed.), *The foundations of the Arab state* (pp. 47–74). Croom Helm.
- Kunt, M. (2011). Osmanlılar ve Safeviler: Devletler, devlet yönetimi ve toplumlar, 1500-1800. In Y. M. Choueiri (Ed.), *Ortadoğu tarihi: Dini, siyasi, kültürel ve ekonomik perspektiften* (ss. 227–247). İnkılap Kitabevi.
- Lapidus, I. (2005). *İslam toplumları tarihi* (Cilt 1) (Y. Aktay, Çev.). (3. baskı). İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu* (S. Y. Kölay, Çev.). (3. baskı). Arkadaş Yayınları.
- Mahçupyan, E. (1998). Doğu ve Batı zihniyet gerilimi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2, 45–55.
- Mazman, İ. (2014). Orta Doğu'da "ulus-devlet" projesinin çıkmazları. In Ş. Öçal (Ed.), *Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri* (1), 489–492.
- Mezghani, A. (2015). *Tamamlanmış devlet Arap ülkelerinde hukuk sorunu* (A. Arslan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2000). Ortadoğu'da süregiden Osmanlı mirası ve devlet. In L. C. Brown (Ed.), *İmparatorluk mirası* (ss. 186–222). İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2011). *Siyasi tarih ilkçağlardan 1918'e* (21. baskı). İmge Kitabevi.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.11.2023

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 14, Sayfa/Page: 1-16

Araştırma/Research

www.toplumvekultur.com

<https://doi.org/10.48131/jscs.1275696>

Sarıbay, A. (2000). Küreselleşme, postmodern uluslaşma ve İslam. In F. Keyman & A. Y. Sarıbay (Eds.), *Global yerel ekseninde Türkiye* (ss. 17–38). Alfa Yayınları.

Sharabi, H. (1988). *Neopatriarchy: A theory of distorted change in Arab society*. Oxford University Press.

Talas, M. (2008). *Çok kültürlülük kaskacında ulus devlet ve Türkiye*. Doğu Kütüphanesi.

Uysal, B. (2000). *Batı Haç seferlerinden Avrupa Birliği'ne*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ünal, M. (2002). *Osmanlı müesseseleri tarihi*. Fakülte Kitabevi.

Vatikiotis, P. J. (2017). *Islam and the state*. Routledge.

Yılmaz, E., & Akbulut, A. (2016). Küreselleşme sürecinde ulus-devletin rolü: Ulus-devletler güçleniyor mu? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 71–88.

Yıldız Teknik Üniversitesi. (2018, Mayıs 17). *Globalleşme ve devlet- Çağlar Keyder*. <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: Burakcan KAZAN %50, İbrahim MAZMAN %50 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Burakcan KAZAN %50, İbrahim MAZMAN %50

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.